

Səttar Bəhlulzadənin əsərlərinə
baxarkən ana yurdumuzun gözəlliyinə
və əzəmətinə bir daha vuruldum...

Bəxtiyar Vahabzadə,
xalq şairi

Boyalarda yaşayan sənət

Xalq rəssamı Səttar Bəhlulzadənin (1909-1974) ölməz irsi təsviri sənətində yeni və unudulmaz səhifələr yaratmışdır. O, doğma təbiətimizi tərənnüm edən istedadlı mənşərə ustalarımızdan biridir. Vətəninin gözəlliklərinə vələh olan bu rəssam Azərbaycan təbiətinə həsr edilmiş yüzlərlə mənşərə çəkmişdir.

S. Bəhlulzadənin mənşərələrində biz, Azərbaycan təbiətinin zəngin məzmununu, əsl poetik obrazını görürük. Rəssam yaratdığı tablolarla təbiətin müxtəlif hadisələrini və rəngarəng gözəlliyini inandırıcı boyalarla verir. O, təbiətin coşqun sevincini, güllü baharını və xəzən günlərini dərin bir həssaslıqla əks etdirir.

Zəngin məzmununa malik yaradıcılığı olan dahi sənətkar öz mənşərələrində yalnız müəyyən bir "əhvali-ruhiyyə" verməklə kifayətlənmir, hər hansı bir mənşərəyə baxarkən tamaşaçılar mürəkkəb və dərin həyəcanlar keçirməyə sövq edir. Bu isə Səttar Bəhlulzadənin mənşərələrindən alınan təsviri daha qüvvətli və daha dolğun edir.

Rəssamın mənşərə əsərlərində təbiət təsvirləri sükunət vəziyyətində deyil, daimi hərəkətdə və canlı verilir. Onlarda bəzən sevinc içərisində lili bir kədər, kədər içərisində isə təbiətin öz gözəlliyində züھر edən həyat eşqi duyulur.

S. Bəhlulzadə təbiətə sənətin gözü ilə baxır. Təsədüfi deyildir ki, onun ilk baxışdan yeknəsəq kimi görünən mənşərə motivlərində əslində böyük bir gözəllik, incə bir şeiriyyət vardır.

Azərbaycan xalqının klassik poeziyasında və zəngin musiqi mədəniyyətində öz əksini tapmış ən canlı təbiət

təsvirləri Səttar Bəhlulzadənin mənşərələrində eyni bir qüdrətlə qəlbləri ovsunlayır.

Səttar Bəhlulzadə 1909-cu ildə Bakının Əmircan kəndində anadan olmuşdur. Hazırda bu fəhlə qəsəbəsinin küçələrindən biri rəssamın adını daşıyır. Burada S. Bəhlulzadənin həyat və yaradıcılıq yolunu canlandıran şəkil qalereyası da vardır. Öz vəsiyyətilə Əmircan qəbiristanlığında dəfn edilmiş sənətkarın məzarı önünə hər dəfə tər gül dəstələri ilə gələn sənətsevərlər onun özəməli tunc heykəlini seyr edirlər. Heykəltəraş Ömər Eldarov bu əsərilə Xalq rəssamına xalqın dərin minnətdarlığını ifadə etmişdir.

S. Bəhlulzadə 18 yaşına kimi Əmircandan kənara çıxmamışdır. O, 1927-ci ildə qohumlarının məsləhətilə Bakıya gəlmiş və Azərbaycan Dövlət Rəssamlıq Texnikumuna daxil olmuşdur.

Rəssamlıq texnikumunu bitirdikdən sonra Səttar Bəhlulzadə 1933-cü ilə kimi "Kommunist" qəzetində əməkdaş etmiş, bir qrafik rəssam kimi qəzet üçün şəkillər çəkmişdir. Bütün illər ərzində o, təhsilini davam etdirmək, ali rəssamlıq məktəbində oxumaq fikrindən əl çəkməmişdir. 1933-cü ilin yayında o, Moskvağa getmiş və B.İ. Surikov adına Moskva Dövlət Rəssamlıq İnstitutunun qrafika fakültəsinə daxil olmuşdur.

Rənglər və cizgilər aləminin poeziyasına sözün əsl mənasında özünü fəda edən sənətkar, Azərbaycanın silsiləli uca dağlarını və mavi sularını, göz oxşayan düzləri, hündür sərv ağaclarını və durna gözlü bulaqlarını, zümrüd rəngli göylərini və barlı-bərəkətli tarlalarını ilhamla təsvir və tərənnüm etmişdir.

40-cı illər rəssamın yaradıcılıq həyatında axtarış il-

ləri, dəzgah boyakarlığı və qrafikasının müxtəlif janrlarında səmərəli fəaliyyət dövrü olmuşdur. Bu dövrdə inqilabi-tarixi mövzularda çəkdiyi tamamlanmış tablolar, tematik şəkillər eskizləri, portretlər daxildir ki, bunların da bir qismi hazırda respublika muzeylərinin fondlarında, digər qismi isə müəllifin şəxsi arxivində saxlanılır. Onun əsərlərindəki kompozisiyalarda peyzaj motivlərinin qabarıq işlənməsi, yığcam vasitələrlə əldə edilən kolorit ifadəliliyi nəzəri cəlb edən ən əlamətdar cəhətlərdən biridir.

50-ci illərdən S.Bəhlulzadənin bədii axtarışları əvvəlcə nisbətən daha ardıcıl, məqsəduyğun istiqamətdə aparılır. Respublikamızın bir çox rayonlarında - ən çox isə Qubada və Lənkəranda, Şamaxı və Şuşada, Şahdağın ətəklərində və Göy göl sahilində bilavasitə naturadan çəkilmiş kiçik etüdlər, iri həcmli epik mənərə - tablolara gətirib çıxarmışdır. Yeni lövhələr, müəllifin bədii ifadə tərzini, təsviri dili göstərir ki, o, insanın doğma təbiətə, ana diyarına dərindən bağlılığını vəsf etmək həvəsi ilə yaşamışdır. Təzadların tutuşdurulmasından alınan qüvvətli emosional effekt, qarlı zirvələri, göylərə baş vuran Şahdağın əzəmətli siluet təsvirlərinin Qızbənövşə vadisinin zərif yaşıl örtüyü ilə, qaynaqların dağ döşündən götürən Qudyalçayın sakit axan suları ilə çiçəklənən alma bağlarının ürekaçan mənərəsinin müqayisəsindən yaranır. Bu isə, öz növbəsində, aylar - illərlə davam edən düşüncələrinin, həssas və qüdrətli duyğuların bədii təəcəssümüdür.

"Qızbənövşəyə gedən yol", "Qudyalçay sahili", "Qudyalçay vadisi" tablolarında S. Bəhlulzadə yaradıcılığının xarakterik cəhətləri, fərdi dəst-xətti, təəcəssüm etdiyi təbiət motivlərinə yaxşı bələd olması və onları bütün incəliyi ilə dərinliyinə nüfuz etməsi əksini tapmışdır.

60-cı illərdə S. Bəhlulzadənin yaradıcı təcrübələrində yeni cəhətlər üzə çıxmışdır. O, həyata, canlı təbiətə daha fəal nüfuz etməyə başlamışdır. Bu baxımdan "Xozordo axşam çağı", "Torpağın arzusu", "Oyanma", "Kəpəzin göz yaşı", "Tut ağacları", "Əbədi məşəl", "Qüdrətli ağac" tablolarının hər birində qırılmaz vəhdətdə birləşdirilən zəngin kolorit ayrıntıları daha ifadəlidir.

Vətən torpağının gözəllik timsalı kimi tərənnümü S. Bəhlulzadənin tam bir silsilə tablolarının ana xəttini təşkil edir. Onun "Sərv ağacları", "Şamaxı üzümlikləri", "Laza kəndinin şalələləri", "Qədim Şamaxı", "Şahnabat şalələləri", "Bilgah", "Çiçəklənən ağaclar", "Gəncə çinarları", "Çiçəklənən badam ağacı", "Buzovna bülluru" və digər lövhələri dekorativ boyalar aləmində Səttar fırçasının əbədi silinməz izləri yaşayır.

Həyatın sevincini, doğma vətənin füsunkar guşələrini, Azərbaycanın qəhrəman keçmişini və bugünkü

ürəkaçan gözəlliklərini tərənnüm edən "Azərbaycan nəğməsi", "Suraxanı torpağının qədim məşəlləri", "Şahnabat dağları" lövhələrindəki parlaq romantika, bunların ətinə, qanına hopmuş qizğın və ləpərlilik duyğuları olduqca təbii verilmişdir.

Qrafik cizgilərdə billurlaşan poetik hissələr S. Bəhlulzadənin gərgin və məqsəduyğun yaradıcı axtarışlarının canlı nümunəsidir. Mehç qrafika əsərlərində S. Bəhlulzadə istedadının çoxlarına naməlum qalan bəzi maraqlı, ibrətli cəhətləri üzə çıxır. Elə məsələlərdə ondadır ki, qrafik lövhələrdə rəssamın sənətkarlıq məharətini açan sirlər, tamaşaçıların nəzərindən yayınan, gizlədilmiş qalan yaradıcı laboratoriyasında görülən işlər aydınlaşır.

Səttarın rəsmləri tamaşaçıdan onun yaradıcılığının ali və uca məqsədləri, əbədi mahiyyəti haqqında qəti inam əmələ gətirir. Rəssamın belə təbii sərbəstliyi, çox vaxt, sözün həqiqi mənasında, qamış qələmə, fırça və ya flomasterlə cəsarətlə qorxmadan işləməsi, linear xətlər, plastik formalarda ümumiləşdirilmiş bədii obrazlar silsiləsinin yaradılmasına gətirib çıxarmışdır. Dərin müşahidələr, strikların, axıcı cizgilərin vəhdətini, kompozisiya bütövlüyünü üzə çıxarmağa imkan verir. Təbiət mənərələrinin lirik-fəlsəfi təsvirləri belə yaradılır. "Üç qovaq və tut ağacı", "Dağlar və dərələr", "Sıldırım qayalar", "Zirvələr", "Ay və ağac gövdələri", "Dağlar və buludlar", "Pambıq sahəsi", "Meyvə bağları", "Kəpəz buludlara bürünür" və s. rəsmlərin gərgin şaquli ritmlərində rəssamın qeyri-adi qrafik tərzini üzə çıxır. Qrafikada gördüyümüz bu rəssam cəsarəti və hədsiz sərbəstlik, sadəcə olaraq, ona görə yaranmışdır ki, S. Bəhlulzadə "özü üçün" çəkdiyi rəsmləri heç vaxt tamaşaçılara göstərmək fikrində, sərgilərə vermək niyyətində olmamışdır. O cümlədən, iri həcmli qrafik vərəqələr də bu və ya digər münisiflər heyəti, sərgi komissiyası tərəfindən "bəyənilmək", "xoşa gəlmək" üçün çəkilməmişdir.

Olduqca təvazökar, həyatı qədər sevdiyi rəssam peşəsinə və sənətkar mədəniyyətinə bütün varlığı ilə, qəlbən bağlı olan S. Bəhlulzadə qrafika əsərlərini sərgidə göstərməyə razılıq vermişdisə də, buna emalatxanasına gəlmiş çexoslovakiyalı həmkarlarının inadlı xahişi ilə razılaşırdı. Sonradan fırça dostları S. Bəhlulzadənin qrafikasından müstəqil ekspozisiya tərtib edərək, Praqada nümayiş etdirmişlər. Bu, respublikamızın rəssamlıq həyatında ürekaçan; sevinci bir hadisə olmuşdur.

Avropada Azərbaycan rəssamının ilk fərdi sərgisi! Məgər bu, müasir təsviri sənətimizin yeni və yüksək yaradıcılıq nailiyyətlərinin nəticəsi deyildimi? Və əlamətdar ekspozisiyadakı bəzi qrafik əsərlər müəllif tərəfindən Praqa muzeyinə bağışlanmışdır.

Sənətsevər tamaşaçılar S. Bəhlulzadənin qrafika ir-

sini çox-səsli, mürekkəb akkordlara bənzədirlər. Gözəllik diyarı Azərbaycan torpağını tərənnüm edən elə lirik və əzəmətli melodiya ki, o, Səməd Vurğunun dillər əzbəri olan məşhur şeirindəki "Azərbaycan...Azərbaycan" sözlərini bir daha xatırladır. "Ağsu yolu üstündə", "Naxçıvan yadigarı", "Qubada", "Ordubad bağları" və s. bu kimi qrafik lövhələrdə, rəssam kompozisiya sxemini dəqiqləşdirir. İmprovizasiya bu lövhələrin məğzini təşkil edir.

S. Bəhlulzadənin qrafika irsi on ildən artıq bir müddətə əhatə edir ki, bu da 60-70-ci illərin əvvəllərinə aiddir. Yaradıcı əməyin nəticəsi olan bu əsərlər tamaşaçılar və sənətsevərlər tərəfindən rəğbətə qarşılanmışdır. Məlumdur ki, sənətkarın rəsmləri, onun boyakarlıq irsində olduğu kimi, bir çox mənərə motivini də yeni-yeni görkəmlə canlandırır. Bu təkrar deyil. Bəlkə də, oxşar mədədiaların müxtəlif üsullarla inkişafı, zənginləşdirilməsi, rəngarəng səsələrlə ifadəsidir. Rəssam əsərlərini diqqətlə müşahidə edəndən sonra, sənətkar fırçasından çıxmış lövhələrdə Azərbaycanın xoşbəxt bu gününü, Suraxanı torpağının əbədi məşəllərini, "Xəzər gözəli" olan neft buruqlarını, Xəzərin dalğaları arasında vüqarla ucalan əfsanəvi şəhəri - "Neft daşlarını" daha yaxından tanıyır, xalqın qəhrəmancasına fədakar əməyinə məltun olursan.

Böyük sənətkar hələ məktəb yaşlarından canlı təbiət, güllü-çiçəkli bağları, ucsuz-bucaqsız zəmilərin vurğunu idi. Uzun illərdən sonra, özünün qrafik natümmortlarında, Səttar bu alı-güllü təsvirləri ilhamla fırçaya aldı. Onun qrafikasında qızılqüllər, bənövşələr, lələklər, qərənfilər canlandı, alma, nar, albalı, ərək ağacı budaqları məhsuldarlıq, bolluq rəmzinə çevrildi. Bunlar qrafik lövhələrdə yığcam və lalkonik bədii ifadə vasitələri, təbii və real səpgidə verilib. Bu həssas bir mahın, cizgilərdə bəstələnen təsirli melodiya ki, dünyanın gözəlliklərini vəsf edir. Bu şəkildəndən "Matryoskalar", "Ryabina", "Rus mənərəsi" və s. qrafik kompozisiyalar Səttar sənətinin, rəssam ustahının

obrazlı strukturasına daha dərindən nəzər yetirməyə, onu anlayıb dərk etməyə geniş imkan verir.

Bütün bunlar S. Bəhlulzadə əsərlərinin daxili vəhdəti və bütövlüyü, qrafikada apardığı gərgin axtarışların mənası, məntiqi və istiqaməti haqqında bizdə ətraflı təsəvvür yaradır.

60-cı və 70-ci illərin birinci yarısına aid edilən dəzgah boyakarlığı və qrafikasını nümunələrində S. Bəhlulzadə fırçasının zəngin potensial imkanları üzə çıxmışdır. Artıq 60-cı illərdə rəssamın bir sıra əvvəlki yaradıcı prinsiplərinə yenidən baxması, buradakı əsaslı dəyişikliklər, bədii irs və novatorluq problemlərinə yeni münasibəti bir sıra əhəmiyyətli nailiyyətlərə gətirib çıxarmış, əsərlərinin bədii forma komponentlərinə mühüm təsir göstərmişdir. Tabloların bir küll halında fikrən nəzərdən keçirsək, görürük ki, ilkin lövhələrdən bəziləri sadəcə olaraq, təsvir obyektinə cənilləşdirmək, axtarış əldə etmək prinsiplərlə işlənməmişdir ki, bu yolun səmərəsizliyi indi hər baxımdan bəllidir. 60-cı illərin lövhələrində isə təsvir edilən təbiət guşəsinin, bədii təəcəssüratın, yeni və orijinal bədii təsvir vasitələrinin böyük sərbəstlik və müstəqilliklə, bir sözlə, sənətkarlıqla təbii şübhəsizdir.

Dövrümüzün ruhunu, gözəllik idealını mənərələr dünyasında əks etdirmiş böyük sənətkar, nəcib və sadə insan S. Bəhlulzadənin yaradıcılığını gənç rəssamlar üçün olduqca ibrətamizdir. Vətəninin qüdrət və gözəlliyini ömrünün son günlərinə qədər ilhamlı palitrası ilə təsvir və tərənnüm edən Xalq rəssamının bədii irsi, tamaşaçıların xatirində, ustadın şagirdlərinin yeni-yeni əsərlərində həmişə yaşayacaqdır.

● Elşən HACIZADƏ,
● Şahvələd ƏLİYEV

Ədəbiyyat

1. Rəhimli İ. Səttar dünyası. B. "İşıq" - 1990
2. İsmayıloğlu A. Döyülən qapıların sədası. "Ədəbiyyat qəzeti" - 20 aprel 2007-ci il.
3. Raciyev R. Zamanın boyaları. B. "Gənclik" - 1979.
4. Rəsim Ə. Səttar Bəhlulzadə. B. "Azərbaycan" - 1958.
5. Xəlilzadə T. Hamıdan seçilən sənətkar. "Azərbaycan" qəzeti - 25 dekabr 2005-ci il.
6. Tahirov S. Yollar, mənərələr. B. "İşıq" - 1993.
7. Orucov E. Səttarın əbədiyaşar rənglər dünyası. "Respublika" qəzeti - 17 dekabr 2005-ci il.